

**М. Чорнодон, студ. магістратури,
Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка**

**ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ
("ЖІНКА", "ВИСОКИЙ ЗАМОК", "ДЕНЬ") ПРО СТОСУНКИ
ТАРАСА ШЕВЧЕНКА З ЛИКЕРОЮ ПОЛУСМАК**

У статті проаналізовано перебіг стосунків Тараса Шевченка та Ликери Полусмак.

Ключові слова: Т. Шевченко, Ликера Полусмак, періодичні видання.

В статье проанализировано развитие отношений Тараса Шевченко и Ликеры Полусмак.

Ключевые слова: Т. Шевченко, Ликера Полусмак, периодические издания.

The article describes the development of relationship between T. Shevchenko and Lykera Polusmak.

Key words: T. Shevchenko, Lykera Polusmak, periodical press.

Тарас Шевченко як геній, народжений нацією у найбільш критичний час свого існування, взяв на себе весь тягар її драматичної долі, відповідальність перед світом і за мертвих, і за живих, і за прийдешніх. Трагізм всенародного буття він переживав надзвичайно емоційно, зболено, пропускаючи все через своє серце, не відділяючи суспільного від особистого. Т. Шевченко писав: "Історія мого життя становить частину історії моєї Батьківщини":

*Мій краю прекрасний, розкішний, багатий!
Хто тебе не мучив?..
І все то те лихо, все, кажуть, од Бога!
Чи вже ж йому любо людей мордувать?
А надто сердешну мою Україну.
Що вона зробила? За що вона гине?
За що її діти в кайданах мовчать? [7, 44].*

Цими болючими питаннями Т. Шевченко мучився і карався все своє життя, взявши під захист знедолений народ у своєму люблячому синівському слові.

Ще одне джерело мук і болю поета – це драма самотності його як геніального митця. Першим з-поміж численних інтерпретаторів і дослідників творчості Т. Шевченка на це звернув увагу Симон Петлюра, хоча сам Т. Шевченко для таких висновків матеріалу дав досталь. "І хто знає, – писав критик, – можливо, у тій чаші страждань, яку довелося випити за свого життя "геніальному сіромасі", найгіршими краплями були саме ті, що отруювали уражену свідомість "самотнього" і зданого на самого себе в своїй творчості поета" [5, 6].

Доля талановитої, геніальної особистості драматична в будь-якому суспільстві. Бо геній випереджає свій час, рівень його мислення, тому відчувається самотнім, одиноким, як сказав сам Тарас Шевченко. У тоталітарному ж суспільстві талант із творчим, конструктивним началом не просто не приймається – йому чиниться опір, його намагаються по-збутися. Тому митцеві доводиться поринати у свій власний внутрішній світ, шукати співрозмовника в собі самому. Цим зумовлена у творах Т. Шевченка велика кількість діалогів зі своїм внутрішнім "я" ("Думи мої, думи мої", триптих "Доля", "Муза", "Слава", "Хіба самому написати..." тощо).

Справжній поет починається з непогамовної потреби висловитись і бути почутим. Т. Шевченка ж здебільшого не чули, хоч, здавалося, й слухали.

Драматичним було й особисте життя поета. Власне, особистого життя у звичайному людському розумінні Т. Шевченко не мав: сирітське дитинство, поневір'яння по наймах, по чужих світах, заслання, самотність. А він так прагнув щастя, так мріяв про нього, так небагато просив у Бога:

*А я так мало, небагато
Благав у Бога. Тільки хату
Одну хатиночку в гаю.
Та дві тополі коло неї,
Та безталанну мою... [7, 126].*

Відсутність близької людини – чи то матері, чи сестри, чи дружини – Т. Шевченко переживав неймовірно, зв'язуючи слову всі свої почуття і настрої. "Нема, анічогісінько нема!" – такий лейтмотив багатьох його автобіографічних віршів ("Якби з ким сісти хліба з'їсти", "І золотої й дорогої", "Якби ви знали, паничі", "А. О. Козачковському", "Н. Костомарову", "Добро, у кого є господа", "Минули літа молодії", "Ми восени такі похожі" та інші).

Що ж до розгляду питання про стосунки Тараса Шевченка та Ликери Полусмак, то ним переймалося чимало дослідників. Існує кілька версій щодо розвитку їхніх взаємин. Нині автори періодичних видань (серед них: Є. Бруслиновський, В. Сиротенко, Г. Вдовиченко, А. Рокицький, Ю. Бургена, Г. Шрамко та інші) продовжують висвітлювати та розвивати цю тему. Зокрема ми спробували проаналізувати перебіг стосунків Тараса Шевченка та Ликери Полусмак на основі публікацій сучасної української періодики – "Жінка", "Високий замок", "День".

Уже на схилі літ поет вперше міг не лише мріяти про рідну українську землю, а й планувати там своє подальше, як йому здавалось, уже беззмарне майбутнє. Усіма думками він був в Україні, де збирався купити землю над Дніпром, побудувати будинок, привести в нього дружи-

ну і жити звичайним життям в оточенні власних дітей. Та гіркою виявилась подорож в Україну. Дружину не знайшов. Написав поему "Марія", за читання "святотатських" рядків якої його знову вислали з України. Повернувся до Петербурга 7 вересня 1859 року та зайнявся підготовкою до друку "Кобзаря" й гравіруванням. Саме там він познайомився з Ликерою Полусмак, яка відіграла в його житті дійсно фатальну роль... А починалось усе досить просто. В той час Т. Шевченко часто бував на літературних вечорах у панів Карташевських, із якими був знайомий завдяки критику Миколі Макарову, брату його давнього друга Афанасія Марковича. Тоді в Петербурзі була мода на все українське, – ось і подавала їм кріпачка, одягнута в українське вбрання. Тією дівчиною і була Ликера. А Т. Шевченко так мріяв про Україну й поволі почав закохуватися в цю дівчину, яка нагадувала йому про Батьківщину. Ось як описав її І. Тургенєв: "У пані Карташевської була служницею малоросійська дівчина Ликера: молода, свіжа, хоча й трохи груба і не зовсім красуня, але приваблива, з прекрасним світлим волоссям і чи то гордою, чи то спокійною осанкою, притаманною її племені" [1, 3]. Т. Шевченко розумів, що означає панська служниця, намагався побороти свою любов до неї. У журналі "Жінка" подаються відомості, що 4 січня 1860 року Микола Макаров писав до Марії Маркович: "Шевченка я щось вже давно не бачу; з ним щось дивне відбувається. Він здається, закохався. Дійсно. При цьому став жажливо роздратованим" [3, 3].

Навесні 1860 року Карташевські виїхали за кордон, залишили Ликеру Надії Забілі, сестрі дружини Пантелеймона Куліша. У Карташевських Ликера була майже членом сім'ї; коли у 8-річному віці її батьки померли від холери, вона росла разом з Варварою Карташевською. Взагалі відомо, що Ликера була позашлюбною дочкою пана Миколи Макарова, але та історія залишилась у таємниці й лише пан Макаров (батько Миколи) і мати Ликери знали це. Після смерті пана, незважаючи на те, що він оформив документи про розкріпачення батька та матері Ликери, діти вирішили не оголошувати її вільнонайманою, і вона вважала себе кріпосною служницею Макарових. Згодом вони переїхали у Ніжин, але Ликера захворіла там на сухоти через непереносимість клімату – і тому пані Макарова відправила її до дочки у Петербург. Але тепер вона жила разом з Надією Забілою та Олександром Куліш на дачі в Стрельному як звичайна служниця. Її відверто зневажали. Вона більше не носила українське вбрання і не вишивала, хоча була чудовою білошвейкою. Тепер їй доводилось носити воду з криниці та мити підлогу. В газеті "Високий замок" є публікація, в якій згадується, що дочка Надії Забіли писала: "На літо, як завжди, ми вибирались жити в Стрельне, Ликера теж поїхала з нами: Шевченко приїжджав до нас з Петербургу вранці, пішки йшов від станції чотири версти й вечері повертався додому. На музику він ніколи не ходив, а більше гуляв з нами, дітьми, в саду біля будинку чи йшли далі – на

леваду. Потім, як закохався у Ликеру, то мабуть проводив весь свій час з милою за "тихими розмовами" [2, 6].

Ликері Полусмак було 19 років, вона ще легковажила, давала приводи для ревнощів. А 44-річний Тарас Шевченко все одно вірив, що вона та єдина в його житті. Надія Забіла та й інші з оточення поета намагалися відмовити його від одруження з кріпачкою, вважали його вчинок необдуманим та безглуздим. Він робив усе можливе, щоб бути з Ликерою. Завдяки його клопотанню її було розкріпачено. Ликера стала тоді вільною у своїх вчинках. Тарас навіть винаймав для неї помешкання і, за порадою графині Толстої, запросив для нареченої репетитора, який мав навчити її грамоти та гарних манер. Дарував святкове вбрання, вечори проводив у неї, а вдень працював в академії. В той час до Ликери приходив репетитор, красень-студент з університету. Коли з'являвся Т. Шевченко, він закінчував заняття та йшов.

2 вересня 1860 року Тарасові Шевченку було присвоєно звання академіка гравірування. Увечері він не зайшов до нареченої. Але натомість залишився репетитор. Усе було як раніше, поет ні про що не здогадувався. Та вже 9 вересня Т. Шевченко разом із друзями пішов святкувати публікацію поеми "Катерина" в журналі "Русское слово". Хоча він і не сказав Ликері, що не повернеться, вона вирішила, вечірка буде до ранку – і в неї знову залишився репетитор. Тарас прийшов до Ликери цієї ночі й тепер йому все стало зрозуміло... Його зрадили. Від нервового напруження Т. Шевченко захворів. Незважаючи ні на що, він все ще кохав Ликеру. Тому написав їй записку з проханням зустрітись, але у відповідь почув, що вона була з ним лише заради грошей. Тоді любов Тараса вмить розвіялась і залишилась образа... В листопаді 1860 року поет написав до Надії Забіли: "Крім речей, котрі я Вас просив спалити при її очах, треба, щоб вона заплатила за квартиру 14 руб." [2, 6]. Ликера стала вільною, але тепер Тарасова квартира для неї була зачинена, Забіла також її вигнала. Вона хотіла повернутися служницею до Карташевських, але й вони їй відмовили. Про смерть Т. Шевченка, на думку багатьох дослідників, зв'язаною саме з її зрадою, Ликера дізналась уже після його поховання.

Мусила заробляти в Петербурзі собі на прожиток швачкою. Згодом переїхала до Царського села, вийшла заміж за перукаря Яковлева. Народила та виховувала дітей. Чоловік Ликери 1904 року помер. Коли діти стали дорослими, вперше наважилась на подорож до Канева. Саме там вона жила до кінця свого життя. Мешканці міста називали її Тарасовою нареченою. Завжди в траурі, приносила на гору гостинці, роздавала їх дітям, годинами просиджувала біля могили та плакала. Зберігся запис із тогочасної книги відвідувачів: "13 травня 1905 року приїхала твоя Ликера, твоя люба, мій друже. Сьогодні мій день ангела. Подивись на мене, як я каюсь" [6, 4]. Не всі вірили у щирість Лике-

ри, багато людей вважали, що ця 70-річна жінка прибула до Канева, аби нажебракувати багато грошей. Говорили, що хоче погрітися на старості літ у променях Шевченкової слави. Багато хто думав, що вона просто вміло грає свою роль "нареченої". Хоча з газети "День" дізнаємось, що працівники музею Т. Шевченка в Каневі наприкінці минулого століття заготовляли взимку власноруч дрова в довколишньому лісі, щоб лише обігріти Тарасову світлицю, адже грошей не вистачало навіть на вугілля. А на початку XX століття їх тут узагалі не було. Купатися в променях? Можливо, аби серце зігріти. Але мати якусь славу в цій глухій провінції змоги точно не мала; на дніпровській кручі, куди приходив переважно простолюди на прощу до Тараса і якому було все одно, хто сидить біля могили. Роль покаяльниці? Можливо, тим більше, що свого часу часто бувала у Петербурзі в колі акторів [1, 3].

Письменник-емігрант, канівчанин Олекса Кобець згадує: "Кожного дня... неодмінно заставав стареньку біля могили, де вона з гордо піднесеною вгору головою і задивленим у далину, за Дніпро, поглядом, годинами проходжувалась стежками попри могилу. А коли прочан збирався більший гурт, раптом припадала до могили ниць, розпростирала руки як птах на льоту і так непорушно вилежувала по годині й більше" [6, 4]. Переживши свого, мабуть, усе ж коханого на 56 років, Ликера Полусмак останні дні свого життя провела в канівській богадільні. Самотня, у страшній бідності помирала "наречена Тараса Шевченка". 4 (17) лютого її не стало. Дослідниця З. Тарахан-Береза у книзі "Святиня" пише: "Єдине, що залишилось від неї на згадку людям, – рушник, майже чотириметровий, з домотканого полотна... з вишитою посередині літерою її імені. Над нею круглий віночок, а збоку – півні... За переказами відомо, що Тарас Шевченко хотів мати на весіллі саме рушник з півнями" [6, 4]. Ликера Полусмак мріяла, щоб її поховали поряд із Т. Шевченком на Чернечій горі. Вона навіть усе, що мала, віддала місцевій жительці, аби та виконала її останнє бажання. Але жінка не дотримала обіцянки; Ликеру поховали на богадільницькому кладовищі в Сельці. Лише через півстоліття була віднайдена її могила, на якій встановлено мармурову плиту.

От тільки не видно звідти Тараса...

1. Бруслиновський Є. Відречення від кохання: за ключ, нею загублений / Є. Бруслиновський // День. – 1999. – № 31. 2. Вдовиченко Г. "З усього оточення Тараса Шевченка було, може, дві-три людини, які не доносили на нього..." / Г. Вдовиченко // Високий замок. – 2009. – № 39. 3. Рокицький А. Ликера – наречена Шевченка... / А. Рокицький // Жінка. – 2006. – № 3. 4. Сиротенко В. Невеста Тараса / В. Сиротенко // День. – 2006. – № 96. 5. Шрамко Г. Геніям усе можна?.. / Г. Шрамко // Високий замок. – 2007. – № 9. 6. Бургена Ю. "Подивись на мене, як я каюсь" / Ю. Бургена // Жінка. – 1998. – № 19. 7. Шевченко Т. Зібрання творів: У 12 т. / Тарас Шевченко. – Т. 2: Поезія 1847–1861. – К., 2003. – 590 с.